کاریگەری قەیرانی ئابوری ئێران لەسەر عێراق.. عوسمانی حاجی مارف

تاران بەدوای ڕوخانی ڕژێمی سەدام لە ساڵی ٢٠٠٣ ڕوی کردە بەغدا، بەجیا لەوەی بە ئامانجی دامەزراندنی پێگەو نفوزی سیاسی کۆماری ئیسلامی بوو لە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستدا، لەهەمانکاتدا لەباری ئابوریەوە لە هەوڵی ئەوەدا بوو قەرەبووی ئەو زیانانە بکاتەوە کە تووشی هاتبوو لە ئاکامی زنجیرەیەک سزاوە کە لە لایەن کۆمەڵگەی نێودەوڵەتیەوە بەسەریدا سەپێندرابوو ، لە سەر دۆسیەی بە بارمتەکردنی دیپلۆماتکارە ئەمریکیەکان کە لە باڵوێزخانەی ئەمریکا لە تاران، دوای شۆڕشی ئێران لە ساڵی ١٩٧٩ دەستبەسەر کرابون.

لەهەمانکاتدا ئەو سزایانە و جەنگی هەشت ساڵەی ئێران- عێراق و ناڕەزایەتی جەماوەری..، ئێرانی دەرگیری قەیرانی گەورەی ئابوری کردبوو، ئەم ڕوکردنەی کۆماری ئیسلامی بە بەغدا بەتایبەتی دوای ئەوەدەت کە گروپە نزیکەکانی ئێران دوای ڕوخانی حکومەتی سەدام گەیشتنە پۆستی سەرکردایەتی لە حکومەتی عێراقدا. هەرزوو ئێران ئەو هەلەی قۆستەوەو هەموو قورسایی بازرگانی خۆی ئاراستەی عێراق کرد، سنورەکانی عێراقی ئاوەڵاکردو بازاڕەکانی عێراقی پڕکرد لە بەرهەمە هەرزانەکانی خۆی.

تێوەگلانی ئێران لە شێوەیەکی درێژخایەندا لەگەڵ عێراق زیانەکانی بە ٤٠٠ ملیار دۆلار مەزەندە کراوە، هەروەها ئەوسزایانەش کە بەپێی فەرمانی (١٢١٧٠)* لە ساڵی ١٩٧٩سەپێندراون بوونە هۆی ڕاگرتنی سامانی ئێران بە بەهای ١٢ ملیار دۆلار لەلایەن ئەمریکاوە.

ئەوەی شایانی باسە لە ماوەی ٤٠ ساڵی ڕابردوودا بەشێوەیەکی پچڕپچڕ سزا بەسەر ئێراندا سەپێنراوە، ئەمەش بەگوێرەی ئەو پێگەیەی کۆماری ئیسلامی لە ناوچەکەدا بەدەستی هێنابوو، کە ململانێ و مامەڵەی ئەمریکا و وڵاتانی دەوروبەری پێدەکرد. لە هەمانکاتدا بەهۆی بەرنامە ئەتۆمیەکەی و پشتیوانیکردنی بۆ ئەو گروپانەی کە وەک تیرۆریست دەستنیشان کراون. دواین سزا لە مانگی تشرینی دووەمی ٢٠٢٤ لەلایەن یەکێتی ئەوروپاوە سەپێندرا، ئەوەش بەهۆی پاڵپشتیکردنی بوو بۆ ڕوسیا لە جەنگی دژ بە ئۆکرانیا.

بەردەوامی کارەکانی ئێران لەبارەی دۆسیە ئەتۆمیەکەی بووەهۆی زیادبوونی سزاکانی سەری، دوای ڕوخانی ڕژێمی سەدام، ئێران توانی ئەو هەلە بقۆزێتەوە کە نفوزی خۆی لە عێراق دامەزرێنێت و هەوڵبدات بە شێک لە زیانەکانی قەرەبوکاتەوە، هەڵبەتە تێکچونی ئابوری ئێران بووە هۆی داڕمانێکی سەرسوڕهێنەری تمەنی ئێرانی، کە گەیشتە نزمترین ئاستی خۆی، بەجۆرێک نرخی ئاڵوگۆڕی دراو گەیشتە هەشتا هەزار تمەن بە هەر دۆلارێک. ئەمەش لە بازاڕی ناوخۆیدا لەماوەی درێژخایەندا بووەهۆی هەڵاوسانی دارایی لە ئەنجامی بەرزبونەوەی بەردەوامی نرخی کاڵا و خزمەتگوزاریەکان، هەروەها کاردانەوەی کۆمەڵایەتی بەهۆی تێکچوونی ئابووریەوە هەبووە، دیارترینیان بەرزبوونەوەی ڕێژەی بێکاری و نەداری و هەژاریە لە ناوخۆی ئێراندا، هەروەها ئەم دۆخە بووە هۆکاری بڵاوبونەوەو بەرزبوونەوەی ڕێژەی گەندەڵی.

ئەم گەمارۆیانە ئێرانیانی ناچارکردوە کەڕێگا نایاساییەکان بگرێتەبەر بۆ ڕزگاربون لەو قەیرانەی دەرگیری بووە، پەنای بە پێکهێنانی چەندین قەوارە و کۆمپانیای خەیاڵی لە عێراقدا بردووە، بەشێکی زۆر دۆلاری لە ڕێگەی بەشێک لە بانکەکان و بانکی ناوەندی عێراقەوە بۆ ئێران گواستەتەوە، لەم بارەیەوە ئەمریکا لە ساڵی ٢٠٢٣دا فشاری خستووەتەسەر بانکی ناوەندی عێراق بۆ توندکردنەوەی ڕێکارەکان لەگەڵ ئەو بانکانەی کە پارەی ئەو قەوارانەیان دابینکردووە.

تاران بۆ ساڵی ٢٠٢٤ باسی لە قەبارەی ئاڵوگۆڕی بازرگانی نێوان عێراق و ئێران بە ٢٠ملیار دۆلار مەزەندە کردوە. ئەو جۆرە ئاڵوگۆڕە بازرگانیە کێشەی بۆ عێراق دروستکردوە، چونکە ئێران فرۆشتن بە تمەن و دیناری عێراقی قبوڵ ناکات و بە دۆلار مامەڵە دەکات، دەیەوێت بەدۆلار بازرگانی دەرەکی خۆی بەڕێوەببات، پاڵ بە بازرگانانەوە دەنێت کە پەنا بۆ بازاڕی ڕەش ببەن بۆ دەستەبەرکردنی دۆلار.

پرۆسەی گەیاندنی دۆلار بە بازرگانانی ئێرانی لە عێراقەوە پاڵی بە بازرگانەکانەوە ناوە بە بەکارهێنانی شێوازی نایاسایی وەک “ئۆپەراسیۆنی قاچاخچێتی و شێوازی نافەرمی”، بەتایبەتی کە نزیکەی ٢٠ دەروازە لە نێوان عێراق و ئێراندا هەیە، کە هەندێکیان لە ژێر چاودێری حکومەتدا نین، ئێران هەناردەی غەیرە نەوتی بۆ عێراق زیاد کردووە و بە سوودوەرگرتن لەو سنورەی کە درێژدەبێتەوە بۆ زیاتر لە ١٢٠٠ کم.

ئۆپەراسیۆنی قاچاخچێتی بە هەموو جۆرەکانیەوە وە قاچاخچێتی بە دۆلار لە ڕێگەی دەروازە نافەرمییەکانەوە بەردەوامە، سەرەڕای ئەو هەوڵە زۆرانەی کە دەسەڵاتدارانی عێراق داویانە بۆ کۆنترۆڵکردنی قاچاخ بە دۆلار، بەڵام تائێستا کۆنترۆڵ نەکراوە.

پەیوەندینەگرتنی عێراق بە ڕێکخراوی بازرگانی جیهانی و کۆنترۆڵ نەکردنی سنورەکان وایکردووە ببێتە ئامانجێکی ئاسان بۆ کۆمپانیا ئێرانییەکان تا بەسانسەر وەبەرهێنان بکەن، هەروەها بازاڕەکانی عێراقیان بۆ بەرهەمەکانیان پڕکردوە، لە هەمانکاتدا دەبێتە هۆی ئەوەی عێراق نەتوانێ بەرگری لە بەرهەمە ناوخۆییەکانی بکات بە وەستانەوە بەرامبەر وڵاتانی دەرەوەدا.

دابینکردنی غاز بۆ عێراق بۆ بەرهەمهێنانی ٨٠٠ مێگاوات کارەبا ئەم پرۆسەیەکە بەشێکی زۆری دراوی قورس "عملە صعبە" بۆ تاران دابین کردووە، ئێران سوودمەند بووە لە "بازرگانی بازاڕی ڕەش" وەک سەرچاوەیەکی دیکە بۆ دەستکەوتنی دراوی قورس، سەرەڕای فشارخستنە سەر حکومەتی عێراق بۆ بەقاچاخ بردنی پارە بۆ دەرەوەی وڵات. هەروەها ئێران توانی بازاڕی کاری عێراقی بقۆزێتەوە بۆ بەدەستهێنانی دراوی قورس، بە دابینکردنی ناردنی هەزاران کرێکاری ئێرانی بۆ عێراق، لە ڕێگەی فەرمی و نافەرمییەوە.

لەهەمانکاتدا ئێران پەنای بۆ بازرگانی چەکیش بردووە بۆ دەستەبەرکردنی دراوی قورس، لەگەڵ ئامادەبوونی گروپە چەکدارە دەسەزەکانی خۆی کە لە عێراق، یەمەن، سوریا و لوبنانن، هەروەها مامەڵەی لەگەڵ ڕووسیاش کردووە، کە فڕۆکەی بێفڕۆکەوانی بۆ دابین کردوەو بەملیۆنان دۆلار سودی لێوەرگرتوە.

بەڵام ئەوەی جێگای سەرنجە بەجیا لەوەی قەیرانی ئابوری ئێران کاریگەری لەسەر عێراق داناوە، لەلایەک لەباری ئابوریەوە بەجۆرێک لەڕێگەی بالادەستی سیاسی بەسەر پێکهاتەی حکومەتی عێراقدا، جگە لە پاشکۆکردنی حکومەتەکان بە ژێر هەژمونی کۆماری ئیسلامی توانیویەتی بازاڕێکی کراوە دابین بکات، لەلایەکی ترەوە پێگەیەکی نفوزی سەربازی و سیاسی لە هێزەکانی حەشدی شەعبی دامەزراندوەو کاریگەری زۆری لەسەر ناجێگیری دۆخی ئابوری و سیاسی و نەبونی ئاسایش لەسەر عێراق داناوە.

دەتوانین بڵێین لە ساڵی ٢٠٠٣وە عێراق بۆتە مەیدانێک بۆ ئێران توانیویەتی وەک قەڵغانێک لەبەرامبەر قەیرانە ئابوری و

سیاسیەکانیدا بەکاری بهێنێت، لەهەمانکاتدا جێگاو پێگەیەک بۆخۆی و بۆ ململانێ لە بەرامبەر ڕەقیبەکانیدا پەیدابکات، لەهەمانکاتدا وەک بەرەیەکی پێشەوەی هێرشی شەڕ بەکاری بهێنێت، هەر بۆیە توانیویەتی ڕۆڵی سەرەکی لە دۆخی نائارامی عێراقدا هەبێت.

ئاڵوگۆڕەکانی ئەم دواییە لە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستدا، بەتایبەتی بەدوای ڕوخانی ئەسەد، کۆماری ئیسلامی ئێرانی تەواو خستە بەردەم دوڕیانێکی ترەوە لە پاشەکشەی ئەو پێگەو نفوزەی بەکاری دەهێنا، بەتایبەتی لەدەستدانی ئەو هێژمونی و نفوزەی لە ناوچەکەدا بەدەستی هێنابوو، کە ئێرانی خستۆتە دەورانێکەوە ئەگەری ئەوەی لەبەردەمدایە، عێراقیش لە نێو ئەو ململانێ و بارگرژیانەدا لەدەست بدات، ئەمەش حاڵەتێکی نەگونجاوتر بۆ باری زیادبونی قەیرانی ئابوری و سیاسی بۆ ئێران دێنێتە پێشەوە، ئەگەری لەدەستدانی عێراقیکیش کە چەندین ساڵە قەیرانەکانی پێ پیند□کات ، بەتایبەتی لە ئەگەری جێکەوتنی پرۆژە ئابوری و سیاسیەکانی تورکیا کەخەریکە لە عێرقدا جێگای ئێران دەگرێتەوە، پێدەچێت لە دۆخێکی وەهادا کۆماری ئیسلامی ئێران دەکەوێتە بەردەم قەیرانێکی بنبەست و سەخترەوە!.

---

*چەند وڵاتێک کۆمەڵێک سزایان بەسەر ئێراندا سەپاندووە، بەتایبەتی ئەمریکا و قەوارە نێودەوڵەتیەکان. ئەمریکا یەکەم سزای خۆی بەسەر ئێراندا سەپاند لە تشرینی دووەمی ساڵی ١٩٧٩ دوای ئەوەی کۆمەڵێک خوێندکار دەستیان بەسەر باڵیۆزخانەی ئەمریکا لە تاران گرت. ئەو سزایانەی کە بەپێی فەرمانی جێبەجێکاری ١٢١٧٠ سەپێندراون بریتی بوون لە بەستنی نزیکەی ١٢ ملیار دۆلار لە سەروەت و سامانی ئێران، لەوانەش پارەی بانکی و زێڕ و موڵک و ماڵی دیکە و سەپاندنی گەمارۆی ئابووری. ئەم سزایانە لە مانگی یەکی ساڵی ١٩٨١ دوای واژۆکردنی ڕێککەوتننامەی جەزائیر هەڵگیرا کە تێیدا ئەمریکا موزایەدەی ئازادکردنی بارمتەکانی کرد.

ئەمریکا لە ساڵی ١٩٨٧ لە سەردەمی ڕۆناڵد ڕیگان خولی دووەمی سزاکانی بەسەر ئێراندا سەپاندەوە بەهۆی کردەوەکانی ئێران لە ساڵانی ١٩٨١-١٩٨٧ لە دژی ئەمریکا و دەوڵەتانی کەنداو، هەروەها پشتیوانیەکانی لە تیرۆر. ئەم سزایانە لە ساڵی ١٩٩٥ توندتر کران بۆ ئەوەی ئەو دامەزراوانەش بگرێتەوە کە ما□□□ ل□گەڵ حکومەتی ئێران دەکەن.